

Синђел Дамаскин Давидовић

КАРЛОВАЧКИ МИТРОПОЛИТ ПАВЛЕ НЕНАДОВИЋ

(1699 — 1768)

Време у коме се на трону Карловачке митрополије наџао Павле Ненадовић било је преломно и за бечку царевину и за њене поданике, а посебно за припаднике Православне цркве. Било је то време тзв. терезијанских реформи, почетак онога што се обично назива јозефинизмом. Аустријско царство је прелазило из типичног, средњовековног феудализма у просвећени апсолутизам. У то време судбина Српске цркве у Аустрији и Угарској пролази кроз велика искушења због непоштовања привилегијских права Срба као грађана и настојања да се одвоје од своје Цркве и кроз „унију“ потчине Римској цркви. У таквом периоду историје Карловачке митрополије био је, на њену срећу, њен митрополит Павле Ненадовић.

Павле Ненадовић је рођен 1699. године у онда „слободном краљевском граду“ Будиму (у доњој вароши Табан) од оца Ненада и мајке Јелисавете. Крштено име било му је Петар. У Будиму, месту свога рођења, завршио је српску, немачку и латинску школу¹). Док их је учио, показао се као врло талентован и добар ученик, са одличним памћењем, те је као такав био запажен како код својих наставника, тако и код својих класних другова из школских клупа. Школске задатке је радио на време, савесно и марљиво, и знао је сваки минут времена да искористи у корисне сврхе. Као ученик српске, а касније немачке и латинске школе — навикао се на систематско учење, и ту је навиком задржао све до краја живота. Из писма Захарије Орфелина, које је упутио игуману реметском Атанасију Исаијевићу, види се да је „Ненадовић имао необичан дар и да се у јавним школама своје отаџбине трудом и успехом одликовао“²), што је посведочио и Ненадовићев каснији живот. Причало се, да се у дубокој старости сећао онога што је као младић учио и проучавао. Када му је било 22 године, напречац му је умро отац, који је због несреће у трговини оставио свог сина

¹ Ђ. Рајковић, *Карловачки митрополит Павле Ненадовић* (биографско историјска слика), Глас Истине, година I, Нови Сад 1884, с. 3; Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, II књига, Минхен 1966, с. 46.

² Р. Грујић, *Ненадовић Павле*, Народна Енциклопедија СХС од Станоја Станојевића, књ. III, Загреб 1928, с. 47.

Петра без имовине. Сад се Петар нашао у материјалној беди. Зато је био принуђен да се запосли у будимском магистрату, у ком је вршио дужност писара, будући да је за то имао квалификације. Као писар имао је годишњу плату 95 форинти, а поред тога добијао је једном годишње по чизме и, како стоји у будимском таначком протоколу за 1721. годину, „био је слободан од порције“, тј. хранио се бесплатно. Из таначког протокола за 1723. годину види се да је млади Петар Ненадовић, као писар будимског магистрата, често путовао у Беч.

На сабору у Сремским Карловцима 1726. године уједињена је Београдска митрополија са Карловачком митрополијом, и за првог београдско-карловачког митрополита дошао је дотадашњи митрополит београдски Мојсије Петровић, са седиштем у Сремским Карловцима. Пошто је чуо да у будимском магистрату ради као писар млади, агилни и учени Петар Ненадовић, намислио је да га као таквог придобије за себе те га позове себи у дворску службу. Млади Петар се одазове позиву и дође на митрополитски двор код свог будућег старатеља и духовног оца у Сремске Карловце. Овај догађај је значајан по томе што је млади Петар одсад напустио заувек своје домаће огњиште и родитељски дом и прешао у службу Цркве.

Непосредно по доласку младог Петра на митрополитов двор, митрополит Мојсије га је наговарао да се закалуђери. Млади Петар, будући да је би миран и скроман, пристаје на то и око 1. јануара 1726. године буде замонашен од самог митрополита. Но, да би га што боље придобио за себе, митрополит га, након месец дана (тачније 30. јануара 1726. године), рукополаже у чин јерођаконa, у доњој цркви Св. ап. Петра и Павла у Сремским Карловцима³). Млади учени ђакон Павле сада је почео да стиче и стручно богословско образовање. На двору митрополита Мојсија читао је и проучавао животе и дела Св. Отаца и учитеља Цркве, одлуке помесних и васељенских сабора, црквене каноне и друго⁴). Године 1727. ишао је са митрополитом Мојсијем у Беч, ради народних послова⁵). По повратку из Бега митрополит Мојсије га рукоположи у чин јеромонаха (21. новембра 1728. у београдској Саборној цркви Св. Арханђела Михајила) и постави га за свог егзарха⁶).

По смрти Мојсијевој (+ 1730.) за митрополита београдско-карловачког буде изабран Вићентије Јовановић (1730—1737), који јеромонаха Павла Ненадовића пошаље 1732. за администратора на удову сечујско-осечку епархију, а која је касније сједињена са будимском⁷). Месеца новембра 1732. г. Синод га назначи за главног егзарха, а 1734. године ишао је у Беч као народни посланик. По повратку из Беча, 15. октобра исте године, митрополит га потврди за свог пуномоћника, намесника и економа у Београду и Карловцима⁸). Када је Већентија Јо-

³ Ђ. Рајковић, исто с. 3; Ђ. Слијепчевић, исто, 46.

⁴ Ђ. Рајковић, исто, 3.

⁵ Исто, 3.

⁶ Исто, 3; Ђ. Слијепчевић, исто, 46.

⁷ Ђ. Рајковић, исто, 3.

⁸ Исто, 3—4.

вановића наследио Арсеније IV Јовановић Шакабента (1737—1748), он је такође јеромонаха Павла потврдио за свог главног егзарха, а 1738. г. послао га цару у Беч, као свог опуномоћеног посланика. И 1740. године ишао је Павле са патријархом у Беч ради потврде народних привилегија⁹).

Посебно значајан датум у животу Павла Ненадовића је 25. април 1742. г. Тога дана патријарх Арсеније IV Шакабента, са још неколико архијереја, хиротонисао је Павла Ненадовића за епископа горњокарловачке епархије у Саборној цркви Св. Николаја у Сремским Карловцима¹⁰), јер је исте године умро дотадашњи горњокарловачки епископ Данило Љуботина¹¹).

Бечком двору, на чијем престолу се налазила царица Марија Терезија, нимало није ишло у прилог што је за епископа горњокарловачког изабран Павле Ненадовић, те дуго времена није хтео да изда потврду за дотичног епископа¹²). Зато је Патријарх био принуђен да интервенише код двора. Патријарх је 1743. године написао тзв. „молбеницу“, коју су у Беч однели народни посланици: владика Павле Ненадовић, архиђакон Јован Ђорђевић и народни стратељ Андрија Андријевић. Патријарх је у истој захтевао следеће: 1. потврду народних привилегија; 2. да се владика Павле Ненадовић потврди на владичанство, јер је, „почев од 1695. наовамо, епископ плашки (или карлштатски) увек био нашег закона“ и 3. жали се на то што се добијене привилегије све више сужавају и из дана у дан све се више укидају. Своју представку патријарх је завршио речима: „Молим да се ова молбеница, као што је обично, преузме у конференцији (на разматрање), али и народни посланици да се у исту позову и саслушају“¹³).

Владика Павле Ненадовић није одмах по избору и хиротонији отишао на своју епархију, јер није добио царску потврду, коју је добио тек 1744. године¹⁴). Горњокарловачком епархијом управљао је до 1748. године. Урадио је много и оставио најлепши утисак међу Србима у Хрватској¹⁵). Будући да је био свестрано образован (опште и стручно), агилни епископ Павле Ненадовић је желео да и његова паства буде просвећена и школована. Зато је одмах у својој резиденцији у Плашком отворио „Централно училиште“ за горњокарловачку и костајничку епархију, а такође је сличну богословско-учитељску школу отворио

⁹ Исто, 4.

¹⁰ Исто, 4; Р. Грујић, 48 и 49.

¹¹ Ђ. Рајковић, исто, 4.

¹² Ниједан епископ у оно време није смео да оде на епархију за коју је изабран и назначен, док претходно не добије потврду из Беча.

¹³ Ђ. Рајковић, исто, 4. Споменута „Молбеница“ је у оригиналу писана на латинском језику, и налази се у наведеном делу Ђ. Рајковића, стр. 4 и 5.

¹⁴ Р. Грујић, исто, 48. Односно ове године постоје и друга мишљења: Душан К. Петровић држи да је царица Марија Терезија потврдила Ненадовића за епископа 1743. године (види: Д. Петровић, *Митрополит Павле Ненадовић (1699—1768)*, Гласник СПЦ, 5, Београд 1962, 188); Ђ. Рајковић је мишљења да је то било 20. јуна 1746. (нав. дело, 5).

¹⁵ Ђ. Рајковић, исто, 11; Ђ. Слијепчевић, исто, 46.

у месту Залужници, за децу из области Лике и Крбаве. При свом епископском двору у Плашком основао је библиотеку и од њега је прво потекла та замисао да се при епископским дворовима оснивају библиотеке и редовни црквени судови — конзисторије¹⁶). Као епископ горњокарловачки много се бринуо за Цркву, свештенство и народ, да би као „пастир добри“ сачувао своје стадо од разјарених вучјих чељусти.

Епископ Павле Ненадовић био је године 1748. премештен на арадску епархију, али пре него што је на њу отишао, дотадашњи митрополит Исаија Антоновић (био од августа 1748. до јануара 1749) умре напречац у Бечу¹⁷), те Ненадовић буде од Сабора једногласно изабран за митрополита карловачког дана 16. јула 1749. године¹⁸). Његова титула је била: „Павел Божијеју милостију православниј Архиепископ каловачкиј, и всего в державје их цесаро-краљевскога Величества обрјетајушчагосја Славено-сербскога и Валахијскога народа Митрополит, Епископ же карлоштадскиј, плашкиј, приморскиј, и Баније чрез Глинскија, и Епископата Арадскога администратор“¹⁹). Одмах по избору митрополит Павле Ненадовић је ишао у Беч да захвали царици Марији Терезији, којом приликом је он први добио назив „Екселенција“, који је остао наследан у Српској карловачкој митрополији, и титулу правога царског и краљевског тајног саветника. Уз то му је било подарено и племство, које се простирало и на његову породицу. Иако је дошао за митрополита, и даље је љубио и волео своју паству у горњокарловачкој епархији. То се види из једног његовог писма од 25. јула 1749. у којем, поред осталог, каже: „... Не могу моју возљубљенују Вас о Христје паству и овце послушљиве из памети оставити, но дневи и у ноћи за Вас и Ваш напредак, мир и свако добро проматрам, и докле живота у мени буде, о Вас Бога молити, и све што на ползу и утјешеније общче Ваше служит, творити и помагати у памети хоћу имати“²⁰).

Митрополит Павле Ненадовић је достојан наследник митрополита, својих учитеља — Мојсија и Викентија, и с успехом је наставио њихово дело. Добро је знао значај просвете и зато је највише радио на подизању школа и просвећивању народа. На тај начин је исправио грешку свога претходника, несрећног патријарха Арсенија IV Јовановића — Шакабенте, који је укидао школе, а Русе-професоре повратио у Русију. Он је, дакле, увидео недостатке у раду и митрополита Мојсија и Већентија (око оснивања и одржавања школа), па је прионуо да школство постави на чвршће темеље, да осигура материјална средства и постави национални наставни кадар. Основао је словенску, латинско-немачку, а нешто касније и грчку школу у Сремским Карловцима. Осим ових, постојала је и тзв. „клирическа школа“, тј. богословија. Све ове школе су се звале једним именом „Покровобогородичне шко-

¹⁶ Р. Грујић, исто, 48 и 49; Ђ. Слијепчевић, исто, 47.

¹⁷ Р. Грујић, исто, 48 и 49; Ч. Марјановић, *Историја Српске православне цркве*, Београд 1930, књ. II, с. 44.

¹⁸ Ђ. Рајковић, исто, 11; Ђ. Слијепчевић сматра да је изабран 14. јула 1749. године (Ђ. Слијепчевић, нав. дело, 47).

¹⁹ Ђ. Рајковић, *Владика Данило Јакшић*, *Летопис Матице Српске*, 134, Нови Сад 1883, 3.

ле'', зато што је настава у њима почињала на празник Покрова Пресвете Богородице, тј. 1. октобра по старом календару²¹). Школе су издржаване из тзв. „клирикалног'' (школског) фонда, који је митрополит Ненадовић основао пре подизања и отварања школа, тј. одмах по доласку за митрополита, и био му и с̄ам највећи приложник. До првог светског рата овај фонд је износио близу пет милиона круна и подмиривао је многе просветне потребе Срба у бившој Карловачкој митрополији. После њега, из његове оставине и других прилога основан је тзв. „неприкосновени фонд''. Тако је Ненадовић постао оснивач касније чувених народно-црквених фондова Карловачке митрополије. Поменуте српске школе су постигле велики успех, јер су обухватале, поред основне и стручне, и тадању средњошколску наставу²²). За наставнике у школама Ненадовић је узимао само Србе, и то не само свештеничка лица, него и световњаке²³). У „Школском листу'' (излазио у Сомбору под уредништвом Ђ. Вукићевића) писало је да је овим школама управљао богослов и историчар, чувени Јован Рајић, Доцније се то показало као тачно, јер сам Јован Рајић вели да је у латинској школи у Сремским Карловцима примио „настављеније'' и „попеченије''²⁴). Но, зна се да је први учитељ тих школа био Петар Несторовић, који се потписивао: „Latinae Grammaticae et Syntaxeos Magister''. Поред њега познати су још: Манојло Софронијевић — „словенскија граматички магистер'', Теодор Поповић, парох карловачки — „малије школа магистер'', и Ђакон Роман — „магистер''. Управитељ школа био је с̄ам митрополит Павле Ненадовић. Магистри су њему, пре ступања у службу, полагали заклетву да ће у служби бити њему верни, његово здравље и живот од сваке незгоде чувати, затим да ће сваки од учитеља што год види, чује и прочита, чувати као тајну и ником је неће казивати, него ће је са собом у гроб понети²⁵).

Прилоге за школе, на позив митрополитов, давало је свештенство, народ, фрушкогорски манастири, сеоске парохијске цркве сремске епархије, а такође и поједини ближи епископи суседних епархија (нпр. бачке, пакрачке и сл.), ако су то сами желели²⁶).

Настојањем агилнога митрополита Ненадовића отварање су школе у читавој митрополији, али карловачке школе су уживале највећи углед, јер су имале најбољи наставнички кадар. У њих, још од митрополита Ненадовића, почели су да долазе младићи из свих наших крајева, па чак и неки странци (Мађари и др.). Као просвећени родољуб

²⁰ Ђ. Рајковић, *Карловачки митрополит Павле Ненадовић*, с. 11;

²¹ Д. Петровић, исто, 189. Детаљније о овим школама су писали: Д. Кириловић, *Карловачке школе у доба митрополита Павла Ненадовића* (сепарат), Београд, 1956. и Д. Руварац, *Покрово-Богородичне школе у Карловцима* (од 1749 до 1769), Сремски Карловци 1925.

²² Д. Кириловић, исто, предговор; М. Радић, *Српски народни фондови*, Сремски Карловци 1864, с. 7.

²³ Д. Петровић, исто, 189.

²⁴ У свом делу „Изображеније катихизма'', Беч 1774, које је познатије као „Катихизис малиј'' (види: Д. Дачић, *Историја књижевности — рационализам и романтизам*, Београд 1975, с. 12).

²⁵ Ђ. Рајковић, *Карловачки митрополит Павле Ненадовић*, с. 12.

²⁶ Опширније о прилозима и приложницима види: Ђ. Рајковић, исто, 12.

Ненадовић је многе наше способне људе слао у Беч и остале европске градове, да уче философију, права и уметност²⁷). За време његовог пристиже и први нараштај интелектуалаца, рођених у нашој домовини, и већ почиње да се осећа струјање новог живота²⁸).

Да би што боље завео ред у управи и животу Цркве, Ненадовић допуни и поново изда „Правила за монахе, презвитере и протопрезвитере“, а која је први донео његов претходник Вићентије Јовановић²⁹).

Иако је по архидијецези ишао често у канонске визитације, Ненадовић је ипак налазио за потребно да свештенике оба реда поучи и преко посланица³⁰). Његове посланице су од велике важности³¹) и врло су познате³²). Неке је, четири на броју, издао прота Димитрије Руварац³³). Посланице митрополита Павла Ненадовића су од велике важности такође и за проучавање нашег црквеног пастирства и проповедништва у XVIII веку. Из њих упознајемо морално и религиозно стање народа и свештенства. Откривају нам ондашње савремене верске проблеме и разне појаве које су се дешавале у народу, било добре или лоше. Међутим, оне имају поред чисто омилитичког³⁴) и пастирски значај. Сам митрополит на неколико места у својим посланицама напомиње да је сматрао за дужност и обичај да својој пастви шаље посланице пред почетак Божићнег и ускршњег поста, и пред ускршње и Божићне празнике. Сачуване су и познате свега 53 посланице. Три је писао као епископ горњокарловачки, док су 50 из његова времена кад је био митрополит. У оригиналу је, пак, сачувана само 41. Већином су писане свака посебно (сем једне), и скор све имају печат и потпис митрополитов. Данас се све чувају у Патријаршијској библиотеци у Београду³⁵).

Сам облик писања посланица није нарочит, већ уобичајен: у почетку име и титула самог писца, тј. митрополита „Павел, Божијеју милостију православниј митрополит карловачкиј...“ итд., или „Павел, Божијеју милостију православниј епископ горњо-карловачкиј...“ итд.³⁶) На некој посланици, после митрополитовог потписа, при дну се налазе и неке напомене, као нпр. „да се читају уз пост стално“ и сл. Једна таква интересантна напомена, која се налази на већем делу посланица, нпр. гласи овако: „Да се посланица ова шаље од парохије до парохије на преписивање“. Посланице су слате у онолико примерака колико је било протопопијата.

²⁷ Д. Петровић, исто, с. 189.

²⁸ Исто, 189.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто.

³¹ Т. Остојић, *Доситеј у Хопову*, Нови Сад 1907, с. 14.

³² Дамаскин Грданички, *Посланице митрополита Павла Ненадовића (1699—1768)*. — Прилог за историју српског црквеног проповедништва у XVIII веку, Београд 1929, с. 3.

³³ Д. Грданички, исто, 3.

³⁴ Исто.

³⁵ Исто, 5.

³⁶ Исто, 6.

У време митрополита Павла Ненадовића Карловачку митрополију су сачињавале следеће епархије: сремска, са 10 протопопијата; арадска (7); бачка (5) карансебешка (вршачка) (4); карлштадска (9) костајничка (9); пакрачка (4) и темишварска (7)³⁷.

Дакле, било је 8 епархија, са укупно 55 протопопијата. По један примерак сваке посланице слат је сваком манастиру у митрополији, а ових је било 40—50. То значи, митрополит Павле Ненадовић је сваку посланицу морао да умножи у стотинак примерака. Из седишта сваког протопопијата посланица је слата на преписивање у све парохије које су потпадале под дотичан протопопијат. Свака посланица је морала да буде преписана за један и по сат времена, после чега је слата даље на преписивање³⁸). На оригиналу се обавезно морало да напише када је тачно у минут примљена, за колико минута је преписана, и када је послата на даље преписивање.

Што се тиче језика којим су посланице писане, помешан је, мада преовлађује чист руско-словенски, који је онда био службени језик карловачке митрополијске канцеларије. Језик је искварен махом преписивањем и на много места се осећа тежња ка народном или србуљском језику³⁹). У протоколу духовног суда карловачког налазимо запис да је 14. децембра 1753. митрополит био послао божићну посланицу написану у исто време упоредо на три језика: словенском, греческом и влашком (тј. румунском). Но, те посланице на грчком и румунском, на жалост, нису сачуване⁴⁰). Све посланице су имале чисто морални циљ и задатак. Ниједна није строго догматског карактера, мада има и тога, само узгред, да би моралне поуке добиле основу и ауторитет, али без објашњења са догматске тачке гледишта⁴¹). Наш добар познавалац Ненадовићевих посланица — др Дамаскин Грданички, потоњи митрополит загребачки,⁴²) дели их на три основне групе:

1. ускршње и божићне, по 14, свега: 28
2. посланице уз пост, свега: 13
3. пастирске посланице, свега: 12

Ове последње, пастирске, намењене су искључиво свештенству⁴³). Омилитичка и реторичка страна ових посланица казују нам да је писац имао солидно богословско образовање. Мисли из Св. Јеванђеља се обично парафразирају и не наводе се буквално. Свакако да се не може рећи да је Св. писмо овде често и лако искоришћавано, као што је то на пример радио Бл. Августин, св. Јован Златоусти и други⁴⁴). Колико је, пак, митрополит Павле Ненадовић волео и желео да му пас-

³⁷ Д. Руварац, *Српска митрополија Карловачка око половине XVIII века* (по архивским списима), Сремски Карловци 1902, 217—221.

³⁸ Т. Остојић, исто, 138; Д. Грданички, исто, 7.

³⁹ Д. Грданички, исто, 8.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто, 9.

⁴³ Детаљније о свакој групи види: Д. Грданички, исто, 9—16.

⁴⁴ Исто, 20.

тва буде просвећена, најбоље се види из његове посланице од 13. маја 1754, у којој говори да треба да се установе недељне школе при црквама, јер је то била пракса ране Цркве, да се верници у Цркви уче и упознају са главним и основним истинама вере, молитвама, Божјим и црквеним заповестима и сл. Али се касније ово „ради ратних времена, ово же от небреженија и лењости“ угасило⁴⁵).

Митрополит Павле Ненадовић се такође старао и за свето богослужење, да оно буде велелепно и са свим церемонијама. Сваке недеље и празника служио је св. литургију, било у Карловцима или у другим местима своје митрополије, када је ишао у канонске посете. На богослужењима је своју паству поучавао преко лепих беседа. Да би богослужења била вршена правилно, треба да се врше из црквених богослужбених књига, и зато је митрополит Ненадовић много водио рачуна како о штампању тако и о чувању богослужбених књига. Тада изразито почиње култ Срба светитеља, и почињу да се штампају богослужбене књиге које садрже само службе Србима светитељима тзв. Србљаци. Тако на насловној страни чувеног „Римничког Србљака“, штампаног у Римнику у Малој Влашкој 1761. године, „трудом, иждивенијем и всјаким приљежним тшчанијем“ Синесија Живановића, епископа арадског, читамо следеће: „... овај се Србљак штампао благословом Павла Ненадовића, архиепископа карловачког и митрополита српског и румунског народа“⁴⁶).

Наишли смо већ на два места која говоре да је „Ненадовић митрополит српског и румунског народа“. Питамо се откуда то? — За скоро 20 година, колико је Ненадовић био поглавар Карловачке митрополије, Аустрија је мировала. Била је расположена према Србима само кад би се нашла у опасности, и кад су требале српске мишице да је спасавају. Но, појава енергичног, агилног и одлучног митрополита Павла Ненадовића на трону Карловачке митрополије, била је озбиљно забринула римокатолике, њихове црквене представнике, а такође и хрватско-славонску властелу. То се најбоље види из једне изјаве ових на једном угарском сабору (1764. године), која гласи: „Обузима нас оправдани страх, гледајући ово грдно тело, које се пружа од московских граница до Јадранског мора, и које, уједињено под влашћу једног митрополита, може временом да угуши и нашу веру и нашу државу, а особито кад уочимо ону страшну слогу ових шизматика са војничким сталезима“⁴⁷). Зато је сада притисак на Србе и њихово Православље од стране унијатске пропаганде, за време Ненадовића, био много интензивнији и већи него икад дотле. Против православних Срба вођена је бесомучна борба римокатоличке пропаганде, која се свесрдно била помагана од стране државе. Срби су насилно и помоћу физичке силе били превођени у унију, заједно са својим свештенством прогањани, злостављани, у тамнице затварани, бијени и убијани. Карловачка митрополија је тад претрпела доста штете: од ње је одузет и унијатима предат Жумберак и манастир Марча (седиште некадање вретанијске,

⁴⁵ Исто, 27.

⁴⁶ Л. Мирковић, Православна литургија, I изд. 2, Београд 1965, с. 159.

⁴⁷ Р. Грујић, исто, 48.

„британијске“ или марчанске епархије). Тадашњи православни Срби су више волеле умрети него да постану мађарски кметови (чифције), римокатолици или унијати. Зато сада, за време митрополита Павла Ненадовића, догађа се један крупан догађај у историји угарских и војвођанских Срба. Наиме, између 1751. и 1753. године, долази до велике сеобе Срба у Русију из ових предела данашње Војводине, пошто нису могли да поднесу сва ова мучења и злостављања. Руси су ове Србе оберучке примили, јер су им неопходно били потребни пошто су ратовали са Турцима. У Русију се преселило око 100.000 душа. Православни Румуни су прошли такође лоше, јер су многи њихови архијереји поклекли и примили унију. То је забринуло митрополита Павла Ненадовића и он је успео да за себе придобије православне Румуне, и тако их спасе од „разјарене вучје чељусти“ — уније са папом. Највећи део православних Румуна живео је онда у тзв. Ердељу, а то је данашњи румунски Банат. Сада нам је јасно зашто је митрополит Павле Ненадовић био „митрополит српског и румунског народа“⁴⁸).

Митрополит Павле Ненадовић се много бринуо и старао и за манастире. Аустријска власт је у више махова насилно отимала манастирска имања, секла шуме у којима је за своје потребе гајила свиње, а без знања и дозволе манастирске управе. Но, сви ти насилни и бандалски покушаји ниже аустријске власти, а нарочито спахија, на интервенцију митрополитову, окончани су када је царица Марија Терезија (1757. године) забранила појединим спахијама и нижим властима да дирају манастирску имовину. Трудећи се толико о слободи манастира код бечког двора, митрополит Ненадовић сада поче обраћати пажњу и на сам живот манастирских житеља — калуђера, који су живели веома раскалашно. По манастирима отеше маха разни немири (свађе и отмице о манастирску имовину), лоше навике (лењост и лакомство); сваки калуђер је гледао да за себе приграби што више манастирског добра. Е, да ли је могуће да се остане под кровом оне зграде ако пола њених становника буду исту оправљали и спасавали од рушења, а она друга половина буде потковавала њене темеље: Тако се нешто догађало и у манастирима ондашње Карловачке митрополије. — Митрополит Ненадовић стаде „одвајати кукољ од правога жита“ (Мт. 13, 30); немирњаке и ленштине замењивати добрим, савесним и вредним особама. При сваком манастиру је задржавао онолико монаха, јерођакон и јеромонаха колико би могло да се издржава од манастирских прихода. Митрополит је удовим свештеницима, који су били примерна живота, саветовао да иду у калуђере. Године 1753. митрополит Ненадовић је одредио специјалну комисију која је имала за циљ да изврши генералну визитацију и попис свих манастира који се налазе у Фрушкој гори. Комисију су сачињавали: владика Партеније

⁴⁸ Д. Петровић, исто, 188; Ж. Маринковић и Ј. Игумановић, *Историја опште хришћанске и српске православне цркве*, Београд 1935, друго издање, с. 123; Р. Грујић, исто, 48; Ч. Марјановић, *Историја српске цркве* (друга књига), Београд 1930, с. 44 и 45; Д. Кашић, *Срби и православље у Славонији и северној Хрватској*, Загреб 1967, с. 58—68; Ђ. Рајковић, исто, с. 13, 14, 20 и 21; Ј. Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 1950, с. 487, 625, 627 и 628; М. Радека, *Горња крајина или Карловачко владичанство*, Загреб 1975, с. 150; Ђ. Слијепчевић, исто, 47—48.

Павловић, егзарх сремски Арсеније Радивојевић, архимандрит шишатовачки Вићентије Поповић и игуман реметски Танасије Исаијевић⁴⁹). У извештају ове комисије, поднетом митрополиту, налазимо драгоцене податке о тадашњим калуђерима и њиховом психичком и умном узрастању. Међу питањима, која је комисија постављала калуђерима, налазимо и ова: „Одакле је, да ли је школован (писмен), а ако јесте, ко му је био учитељ, да ли је био жењен. . .“ и сл. До митрополита Ненадовића у манастирима је владала тзв. *осопштина*, тј. сваки калуђер у манастиру био је газда за себе, а митрополит заводи строги киновийски живот, тј. *општежиће*.

Што се тиче мирског свештенства Ненадовић је и ту мењао неке ствари. Није одобравао својим владикама да рукополажу свештенике за капелане, јер је сматрао да су капелани (свештенички помоћници) незаконити пастири стаду, а и шкодљиви су за породицу правога пастира. Тога ради изричито је од својих епископа захтевао да се убудуће имају рукополагати само прави пастири, тј. парохийски свештеници. А што се тиче владичанских и свештеничких прихода била је и онда, као и данас, велика неједнакост. Зато је Ненадовић и нижем и вишем свештенству строго наредио и заповедио да се ствар прихода међу свештенством и народом онако сложи и изједначи како народ не би имао да се њему жали на свештенство. За време митрополита Ненадовића подигнут је углед, како плавом (тј. мирском), тако и црном свештенству, тј. свештеницима из редова калуђера⁵⁰).

Митрополит Ненадовић је чинио неизмерна добра манастирима у својој митрополији. Тако је 1756. г. манастир Гргетег из темеља саградио. Но, његова висока моралност и прави хришћански живот, поред осталог, огледају се и у томе што је манастирском братству, док је манастир Гргетег грађен, куповао нове хаљине (мантије) и обућу, а био их је привремено сместио у друге оближње манастире. Даље, Ненадовић је украсио и преуредио свој митрополијски двор, који се налазио на месту данашњег патријаршијског двора у Сремским Карловцима. (Данашњи патријаршијски двор подигао је патријарх Георгије Бранковић 1894. г.). Сам, пак, изглед митрополијског двора за време Павла Ненадовића, а чија је фотографија објављена у већем броју књига⁵¹), далеко је био мањи и скромнији од данашњег, а налазио се уз саму Саборну цркву, са њене северне стране. Затим даље, Ненадовић је подигао првобитну зграду Карловачке гимназије, која је постојала све до 1891. када су „Браћа Анђелићи“ (патријарх Герман и прота Стеван) подигли данашњу зграду гимназије.⁵²)

Све ове ктиторске заслуге митрополита Павла Ненадовића су сићушне и малене у односу на једну његову велику, а у исто време и

⁴⁹ Ђ. Рајковић, исто, 21; Тихомир Остојић у цитираном делу („Доситеј у Хопову“) најбоље говори о томе како се живело у фрушкогорским манастирима до митрополита Ненадовића.

⁵⁰ Ђ. Рајковић, исто, 21; Р. Грујић, исто, 48.

⁵¹ Коста Петровић, *О двестагодишњици Саборне православне цркве у Сремским Карловцима*, Гласник СПЦ, 5, Београд 1962, 173, 180; Павле Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, Нови Сад 1978, с. 69 и 70, 28.

⁵² Д. Петровић, исто, 189; П. Васић, исто, 28, 73; Коста Петровић, *Историја Карловачке гимназије*, Нови Сад 1951, с. 98, 249.

највећу, заслугу којом је задужио васцело Српство. Наиме, подигао је данашњу Саборну цркву Св. Николаја у Сремским Карловцима, која данас, са своја два торња, победоносно доминира Карловцима и читавом околином.

Према опису парохија из 1732. г. у Карловцима је постојала у то време стародревна средња црква близу митрополијског двора. Била је, као и данашња, посвећена Св. Николају, а осветио ју је митрополит Вићентије Поповић на Малу Госпојину 1718. Пошто је већ била дотрајала, будући да је била од лошег материјала и покривена црепом, то је митрополит Павле Ненадовић „решио да својим и народним прилогом подигне нову цркву за свој вечни спомен“⁵³). Одмах је својој пастви упутио једну посланицу којом позива на прилагање за градњу нове цркве и, између осталог, пише овако: „... Из ове исте митрополије и Саборне цркве саборна молитва бивајема к Богу сваку осталу црков, свјашченство и народ поткрепљава, садржава, утврђава и у Благочестију сагрјева, зато и достојно и праведно јест, да ова мати Црквама Благољепије своје и пространство имат, толикиј сабор Архијерејскиј, Монашескиј, Свјашченическиј, и православних Христијан обојего чина у себе примати и вамјешчати“⁵⁴). Народ се одазвао позиву свога митрополита и одмах почео да шаље прилоге у новцу, храни, материјалу и сл. Ову своју посланицу, коју је упутио својој пастви у време жетве (24. јула 1758), митрополит завршава речима: „... Тако сада у ово благопријатно време сваки, ашче кто благочестив и христољубив јест, к’ матери Вашеј, овој Соборној свјатој Цркви и Митрополији, от свега срдца и све душе своје усрдно и добровољно помошчествујте, ктиторство и прилог свој покажите, и милостињу, како јест кому Бог дао, који парусијам, који Сарандаром, и који чим може сатворите“⁵⁵).

Захваљујући томе што је народ много ценио и волео свог митрополита, пристигло је доста помоћи у разним облицима. Међу приложницима налазимо и Доситеја Обрадовића, који је као хоповски ђакон приложио две форинте. „Мали дијакон“, како су га звали, свакако да је свој скромни прилог дао од свег срца, јер га је пре кратког времена, исте 1758. године, митрополит Ненадовић, у старој карловачкој Саборној цркви Св. Николаја, рукоположио у чин јерођакон⁵⁶).

Митрополит Ненадовић је 7. маја 1758. осветио темеље нове Саборне цркве и одмах се почело са земљаним радовима (копање темеља, подрума за крипту, која се налази на средини цркве и сл.). Но, побојао се да му неће бити довољно финансијских средстава (које својих, које прикупљених од народа), па је у сваку епархију послао по једног свог егзарха да тамо прикупља милостињу за градњу и довршење нове

⁵³ К. Петровић, *О двестагодишњици Саборне цркве*, 180; Д. Руварац, *Карловачка Саборна црква*, Архив за историју Српске православне митрополије карловачке, I, Сремски Карловци 1911, 107 и 108; види још: Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, II, Београд 1903, с. 206. Љуба Стојановић каже да је овај запис преписан са северне стране левог торња данашње Саборне цркве у Сремским Карловцима (запис је из 1762. године).

⁵⁴ Ђ. Рајковић, исто, 26; Д. Петровић, исто, 189.

⁵⁵ Исто; К. Петровић, *О двестагодишњици Саборне цркве*, 181.

⁵⁶ Д. Петровић, исто, 189; П. Васић, исто, 28; Слијепчевић, исто, 56.

започете цркве. Нарочитом „окожном посланицом“ обратио се митрополит манастирима овако: „... Да приложите Саборној матери цркви колико ко може, било у новцу, било у марви (тј. стоци) или у грађевинском материјалу“⁵⁷). Тако је игумана манастира Велике Ремете Атанасија послао у пакрачку парохију. Тога лета била је јака суша и сељаци нису били ништа ни пожњели, а игуман видећи то није ни смео пред народом да помене да је дошао по прилог. Иако изаслани егзарси нису имали великог успеха у сакупљању прилога по епархијама, митрополит Ненадовић је набавио основни материјал⁵⁸), као нпр. камен, циглу, креч, изолацију од влаге и сл., те се у јануару 1759. г. отпочело и са зидањем нове Саборне цркве⁵⁹). Исте године сам митрополит Ненадовић уложио је око 15.000 форинти у набавку грађевинског материјала, а колико ли је тек уложио док се црква није комплетно саградила и опремила? Свакако да је та цифра веома велика. Пред завршетак цркве Ненадовић је дуже времена провео у Бечу⁶⁰), од половине јула 1762. до почетка августа 1764. године, и из његових писама, што их је писао за то време „началному проти“ карловачком Јефтимију Радосављевићу, јасно се види колико се Ненадовић интересовао за извођење и напредовање радова на Саборној цркви и увек му је давао извесна корисна упутства⁶¹). О довршењу, живописању и судбини данашње карловачке Саборне цркве Св. Николаја, која је преживела велике незгоде у многим минулим ратовима, детаљније се може видети у књизи Косте Петровића „Саборна црква у Сремским Карловцима“⁶²).

Митрополит Павле Ненадовић је своје стручно и опште знање и образовање користио не само за то да мудро управља Карловачком митрополијом, него је исто применио и на свој лични живот и изградио од себе веома крупну моралну личност. Сва путовања у Беч и све визитације по Карловачкој митрополији нису му сметале да читавог свог живота живи правим калуђерским животом, и никад није јео месо. Па ипак, када је био посвећен за владику, морао је да пристане и сам на то да се тај дан што свечаније прослави. Какво је славље било тога дана најбоље се види из његовог писма, које је упутио коштајничком владици Алексију Алексијевићу, у ком каже да су на дан његова посвећења за владику, на празник св. ап. и еванђелиста Марка, 25. априла 1742. (по ст. календару), истој свечаности присуствовали скоро сви архијереји са патријархом Арсенијем IV Шакабентом на челу, и друге световне и црквене личности, и да су исти дан „веселоју музикују славили и препровели“⁶³). Свој одлучан карактер и чврсту вољу Ненадовић

⁵⁷ К. Петровић, *О двестагодишњици Саборне цркве*, 181.

⁵⁸ Детаљније о набавци материјала види: К. Петровић, исто, 180—182.

⁵⁹ Исто, 181.

⁶⁰ О бављењима и путовањима митрополита Павла Ненадовића у Бечу види: Архив за историју Српске православне митрополије карловачке, I, Сремски Карловци 1911, с. 185—191.

⁶¹ Исто; К. Петровић, *О двестагодишњици Саборне цркве*, 180.

⁶² Београд 1962 (Посебан отисак из „Гласника СПЦ“ за 1962, 180—187; у овој књижици је такође објављен и рад Душана К. Петровића: Митрополит Павле Ненадовић, из истог „Гласника“, с. 187—190).

⁶³ Архив за историју Српске православне митрополије карловачке, Сремски Карловци, 1913, с. 190.

је васпитао тако што је „рано устајао, а касно лезао“, и имао је обичај да често каже: „Само онај дуго живи ко рано рани“⁶⁴). Ненадовићева висока моралност и љубав према Богу и својим ближњим огледа се у томе што је сиротињу од свег срца помагао: храном, новцем, оделом и сл. Сирочад је о свом трошку школовао и саветовао да иду у друге земље и да се тамо у својим струкама усавршавају. Био је веома строг како према себи тако и према другима. Из једног његовог „Настављенија“ јасно се види да није дозвољавао да се о њему шири лош глас, и да се за њега било шта лоше и злонамерно каже. Наиме, један жупанијски чиновник се једном неповољно изразио о митрополиту Ненадовићу, а овај кад је то чуо одреди комисију од два члана (већ помињаног игумана реметског Атанасија Исајевића и свог канцелисту Захарија Орфелина) да извиде ствари, и тада је написао и дао им ово „Настављеније“⁶⁵). Међутим, насупрот томе, митрополит Ненадовић је као смерни и прави калуђер лепо и правично награђивао све оне који су му у дужности архијерејској били помагачи и заслужне личности⁶⁶). Тако је 1. септембра 1749. године примио у службу свог синовца Павла Ненадовића, који је „вршио дужност секретара на словеносербском језику“. Нарочито је важан уговор митрополита Ненадовића са његовим синовцем Павлом Ненадовићем, јер се у њему набрајају све ондашње дужности секретара⁶⁷).

Митрополит Павле Ненадовић је читавог живота био увек здрав и крепак, и није никада боловао. Но, седам месеци пред смрт разболео се и седам месеци је трпељиво подносио тежке болове од „водене болести у грудима“. Пошто од исте није могао да се излечи и опорави, то је подлегао овој болести на Велику Госпојину 1768. г. у Сремским Карловцима. Жалост за њим била је велика и општа, а нарочито су га ожалили сироти, тужни и невољни, јер је ове митрополит Ненадовић увек од свег срца и несебично веома много помагао. Погреб је обављен у недељу 31. августа 1768. године. Осим нижег и вишег свештенства, сахрани су присуствовале војне и грађанске власти. У хоповском „протоколу умрлих“ опширно је описан погреб митрополига Павла Ненадовића. Према том опису, пут спровода је био: дворска капела — дунавска капија — горња црква — па брдом на варошку кућу поред чесме — на велику капију; около Саборне цркве и најзад је тело митрополитово положено у крипту Саборне цркве Св. Николаја. Чин опела су обавили архимандрити на челу са бачким владиком Мојсијем Путником, који је тад над мртвим телом митрополита Ненадовића одржао опроштајну беседу на тему: „Сири бихом, њест отца“, а која је у целини сачувана у већ поменутом хоповском „протоколу мрлих“. По савршеном опелу тело блаженоупокојеног митрополита Павла Ненадовића положено је у крипту на средини Саборне цркве. (Ова крипта није скоро отворана, а познаје се где се налази,

⁶⁴ Ђ. Рајковић, исто, 27.

⁶⁵ Архив..., Сремски Карловци 1913, с. 191—192. Ово „Настављеније“ се чувало у Патријаршијској битиотеци у Сремским Карловцима, а како је иста премештена у Београд, то се данас чува у Београду.

⁶⁶ Архив..., Сремски Карловци 1913, 166.

⁶⁷ Архив, 1911, 47 и 48.

када се на средини цркве мало јаче лупне у под ногом, оно онда тутњи испод ногу). У тој крипти тело митрополитово и данас лежи. Изнад главе стављена је оловна таблица са следећим натписом: „Здје почи- вајет Преосвјашчењејшиј и Превосходителњејшиј Господин Павел Не- надович, восточнија цркве греческаго закона православниј Архиепи- скоп Карловачкиј, в Сирмији и всего в державах цесаро-караљевских обрјетајушчагосја Славено-Сербскаго и Влахијскаго народа Митропо- лит, и обоих ц. кр. апост. Величествив дјествителниј таиниј Совјетник, иже епископствова в Карлишчатје шест љет и пол, архиепископствова же девјатнадесјат љет и једин мјесјац, представисја 15-го дне мјесјаца Августа в пјаток, а погребен тогоже мјесјаца в Недјељу 31. дне в соз- даном от него соборном храмје свјатаго отца Николаја 1768-го љета. Поживе всјех љет 68-м’⁶⁸).

По смрти митрополита Ненадовића остао је његов својеручно пи- сани тестамент, који је био написао још 8. марта 1759. г. До краја жи- вота тестамент је потврдио својеручним потписом још двапут: 14. фе- бруара 1764. и 20. фебруара 1768. године. Овај Ненадовићев тестамент (тј. завештање) у ствари и није ништа друго неголи списак имена оних личности које су имале да деле после његове смрти суму од 27.000 фо- ринти у готовом новцу⁶⁹). Тестамент је први пут био штампан тек 1863. године, тј. када је прослављена стогодишњица од смрти митрополита Павла Ненадовића⁷⁰). По смрти Ненадовићевој је урађено све како је он то желео и у тестаменту записао, али самом тестаменту као зна- чајном акту и документу за проучавање живота и рада овога великог јерарха није посвећена скоро никаква пажња. Бачен је у архивску пра- шину, у којој је лежао пуне 163 године. Ипак, захваљујући труду исто- ричара Димитрија Руварца, он се, са свим допунама које је извршио сам митрополит Ненадовић, први пут објављује на свет потпун тск 1927. године⁷¹).

Прошло је више од двеста година од смрти митрополита Павла Ненадовића, и нико се, на жалост, није нашао да изнесе многобројне заслуге овог великог и веома заслужног архијереја у једној опсежној монографији. Пошто смо упознали његов живот и тешке прилике у којима је живео и веома агилно и пожртвовано пастирствовао, на ос- нову свега до сада реченог, можемо извући закључак да је блажено- упокојени митрополит карловачки Павле Ненадовић заиста био један од наших најпросвећенијих и најагилнијих карловачких митрополита⁷²), јер није неко без разлога записао у једној раковачкој књизи следеће речи за митрополита Павла Ненадовића: „Нити га је било, нити ће га бити’’⁷³).

⁶⁸ Ђ. Рајковић, исто, 26—28; Д. Петровић, исто, 190.

⁶⁹ Д. Руварац, *Српски народни сабори 1774. и 1781. год и Тестаменти Ми- трополита Мојсија Петровића и Павла Ненадовића*, Нови Сад 1927, 23—34.

⁷⁰ Д. Руварац, исто, 23; Беседа, 13, Нови Сад 1868, овде је, поводом 100-го- дишњице писања, објављено Завештање митрополита Ненадовића од 20. фебруара 1768. године.

⁷¹ Д. Руварац, исто, 34; текст целог Тестаamenta или завештања види у нав. делу Д. Руварца, с. 30—34.

⁷² Д. Петровић, исто, 190; Р. Грујић, исто, 48.

⁷³ Д. Руварац, исто, 23.

Summary

Synkelos Damaskin Davidovich

METROPOLITAN PAUL NENADOVICH OF KARLOVTSY (1699—1758)

This great Serbian Orthodox Metropolitan, politician and diplomat, was the leader of the Serbian people living under the Austrian Empress Maria Theresia, who promoted Roman-Catholic Uniate politics towards all Orthodox faithful in the then Austria. (Serbia, Macedonia and Bosnia were at the same time under the Serbian Patriarch of Pech i. e. occupied by the Turks).

It was in 1749 that Bishop Pavle (Paul) Nenadovich was elected as Metropolitan of Karlovtsy (Syrmiium). Being well aware of the significance of education he made efforts towards the establishment of schools. Next to it, he founded some important Church-national foundations in the Karlovtsy Metropolia. As a great patriot Nenadovich used to send many capable young people to Viena, Budapest and other European cities to study philosophy, medicine, law, arts, etc.

Although he preached regularly in Church services, he sent circular epistles to be read in congregations. In his epistle of 13th May, 1754, he underlines the importance of establishing Sunday schools so that the faithful might get acquainted with the basic teachings of faith, prayers, national history etc.

Due to the fact that Metropolitan Nenadovich was a giant personality on the historical scene and a staunch defender of the Orthodox Serbians everywhere in Austria and Hungary as well as of the Romanians in Voyvodina — Banat, the Roman — Catholic Austria launched a Uniate propaganda and proselytism stronger than ever before. In order to force the Orthodox into the *Unia*, they also employed physical measures, so that the clergy and faithful were imprisoned, beaten, plagued and murdered. At that time the ill-fated Zhumberak region n. Zagreb and the Monastery of Marcha (the then Diocese of Bretania or of Marcha) had to accept Uniatism. In order to escape that, some 100.000 Serbians migrated between 1751 and 1753 to Russia, where they were cordially received. However, Nenadovich succeeded to win over the Orthodox Romanians in order to save them from »jeopardizing wolf's jaws« — from the Union with Rome. For that reason Nenadovich signed as »Metropolitan of the Serbian and Romanian peoples«.

One of his enormous deeds is the erection of the today's Cathedral of St. Nicholas at Sremsky Karlovtsy between 1758 and 1762. Metropolitan Pavle Nenadovich died in 1768 and was buried in its crypt.